

Tema specială. Inegalitatea și incluziunea financiară din perspectiva stabilității financiare

În România, reducerea inegalității veniturilor pare să cunoască o inversare de tendință în perioada 2011-2015 conform evoluției indicatorului Gini. Creșterea inegalității este rezultatul majorării într-un ritm mai redus a veniturilor mici comparativ cu veniturile mari, cauzele ținând de elemente structurale precum procesul de îmbătrânire, migrație și disparitățile veniturilor dintre mediul urban și cel rural. Importanța grupei de mijloc în funcție de venituri s-a menținut în ultimii ani. Persoanele din această categorie cumulează 40 la sută din venitul total și realizează 41 la sută din consumul total, respectiv 42 la sută din consumul de bază (în anul 2014), în ultima decadă înregistrându-se o îmbunătățire modică (o creștere cu circa 1 punct procentual atât a venitului, cât și a consumului).

Gradul de incluziune financiară în România este printre cele mai reduse din Uniunea Europeană. Principalii factori care contribuie la menținerea acestei situații sunt: (i) ponderea ridicată a economiei informale și nivelul scăzut de trai; (ii) nivelul redus al educației financiare, precum și (iii) calitatea și adaptarea redusă a ofertei de servicii financiare la nevoile populației.

Accesul la credit al populației a fost amplu în ultimul deceniu, dar cu toate acestea creditul ipotecar este un produs mai puțin accesibil pentru debitorii cu venituri scăzute, spre deosebire de creditul de consum negarantat cu ipotecă. Similar, creditarea prin programul „Prima casă” a fost accesată într-o proporție majoritară de populația din grupa de mijloc și de cea din grupa cu venituri superioare. Accesul la finanțare al IMM s-a îmbunătățit continuu și, în prezent, acest subiect este plasat de către IMM pe ultimele locuri în clasamentul celor mai presante probleme cu care se confruntă în derularea activității. Potențialul de creditare sustenabilă a IMM este semnificativ, iar concretizarea acestui potențial presupune rezolvarea unor provocări ce țin atât de latura cererii (îmbunătățirea sănătății financiare și a disciplinei la plată a firmelor), cât și a ofertei de finanțare.

Creșterea accesului la finanțare al populației în cazul României este de așteptat să aibă efecte modice asupra inegalității venitului, comparativ cu măsurile de natura reformelor structurale, în special a celor privind calitatea educației și reducerea economiei informale. De asemenea, continuarea îmbunătățirii accesului la finanțare al IMM poate contribui la diminuarea inegalităților din economie, prin creșterea ofertei de locuri de muncă. Firmele care au accesat pentru prima oară un credit au efectuat angajări într-o proporție mai ridicată comparativ cu întreprinderile care nu au avut o

astfel de finanțare (48 la sută, față de 36 la sută, între 2014 și 2015). Mai mult, aceste firme care au accesat credite și au angajat personal au oferit salarii similare altor firme din sector.

BNR urmărește cu atenție evoluția incluziunii financiare și a inițiat măsuri pentru îmbunătățirea pe baze sustenabile a acestui fenomen. Un exemplu în acest sens este legat de implementarea directivei europene privind îmbunătățirea accesului la servicii financiare, în special la servicii de bază în mod nediscriminatoriu și în condiții acceptabile de preț. Un alt exemplu este implicarea activă a BNR în creșterea gradului de educație financiară a populației, inclusiv în scopul creșterii incluziunii financiare.

1. Inegalitatea și grupa de mijloc în funcție de venituri

Sistemul financiar are un rol important asupra diminuării inegalității economice (Casetă 5), atât direct, prin asigurarea resurselor financiare necesare reducerii fluctuației consumului pe termen lung (*consumption smoothing*), cât și indirect, prin efectele asupra ofertei de muncă ca urmare a creditării companiilor nefinanciare cu potențial de creare de locuri de muncă.

Literatura de specialitate cu privire la legătura dintre sistemul financiar și inegalitate este încă la început, existând un interes în creștere și în ceea ce privește analizarea impactului pe care reformele financiare le au asupra inegalității. Pe termen scurt, politicile macroprudențiale pot contribui la creșterea inegalității consumului și averii prin introducerea de măsuri de limitare a creditării (Voinea și Monnin, 2017), în special pentru acele categorii de debitori mai vulnerabile la posibile șocuri ale venitului sau ale serviciului datoriei (în general persoane cu venituri mai mici). Pe termen mediu, aceste politici pot avea o contribuție pozitivă, persoanele îndatorate având un nivel mai mare al resurselor financiare necesare acoperirii consumului curent datorită unui nivel mai mic al gradului de îndatorare.

În urma crizei financiare, băncile centrale au apelat la politici monetare neconvenționale pentru a susține stabilitatea financiară. Acest tip de politici, ca și politicile macroprudențiale, pot avea efecte neuniforme asupra populației. Deși aceste efecte pot fi de o amploare neglijabilă sau se pot compensa, trebuie luat în calcul faptul că politicile băncilor centrale pot avea un impact asupra inegalității. Spre exemplu, modificarea standardelor de creditare pentru ipoteci prin impunerea de limite pentru raportul dintre împrumuturi și garanții poate afecta distribuția veniturilor în rândul gospodăriilor unei țări.

Inegalitatea veniturilor este un factor important în eficiența transmisiei politicii monetare în economie. De exemplu, răspunsul populației la o schimbare a ratei de dobândă de referință va depinde de rata marginală a consumului, care depinde de venitul gospodăriei în cauză. Astfel, aceleași acțiuni de politică monetară pot avea consecințe diferite depinzând de distribuția veniturilor din economie. Deși diminuarea inegalității nu face parte din mandatul băncilor centrale, asigurarea unui

ritm de creștere economică echilibrată și o distribuție corectă a beneficiilor și costurilor ar trebui să fie prioritare pentru băncile centrale¹²⁸.

Caseta 5. Cum se măsoară inegalitatea și cum definim grupa de mijloc ?

Inegalitatea se măsoară, cel mai adesea, ca dispersie a distribuției veniturilor din economie¹²⁹. De asemenea, în analizele macroeconomice mai sunt analizate și dispersia consumului și a averii. Inegalitatea socială trebuie, însă, evaluată nu doar din punct de vedere economic (prin prisma inegalității veniturilor, a consumului și a averii), ci și din punctul de vedere al accesului la servicii necesare unui nivel minim de bunăstare precum cele de sănătate, educație și/sau de protecție socială.

Analiza inegalității este necesară atât din punct de vedere al înțelegerii evoluțiilor macroeconomice, cât și al evaluării rolului sistemului financiar. Aceasta este cu atât mai importantă cu cât economia se situează la un nivel de dezvoltare mai redus, între dinamica activității economice și cea a inegalității veniturilor existând o relație neliniară (cunoscută sub denumirea de curba *Kuznets*¹³⁰). Astfel, un nivel ridicat al inegalității poate afecta mai profund creșterea economică în economiile cu un nivel redus al nivelului de trai. De asemenea, analiza inegalității averii este utilă pentru o mai bună înțelegere a mecanismelor de distribuire a veniturilor în economie, între cele două inegalități existând o legătură importantă (Domanski *et al.*, 2016¹³¹). Pe de o parte, un nivel ridicat al inegalității veniturilor conduce la o creștere a inegalității averii, persoanele cu venituri mai mari investind mai mult, iar, pe de altă parte, concentrarea averilor poate duce la o creștere a inegalității veniturilor.

Informațiile privind inegalitatea venitului și a consumului trebuie interpretate cu grijă, acestea fiind extrase în cele mai multe cazuri din datele colectate prin chestionare privind bugetele gospodăriilor, iar în aceste anchete gospodăriile cu venituri mari sunt în general subreprezentate. În prezent, datele statistice existente nu permit o evaluare a gradului de inegalitate a averii pentru România, fiind posibilă doar evaluarea inegalității veniturilor și a consumului.

Indicatori de măsurare a inegalității

Cei mai utilizați indicatori de măsurare a inegalității veniturilor sunt: (i) curba Lorenz; (ii) indicele Gini și (iii) indicele 80/20. Curba Lorenz (Graficele A și B) ilustrează venitul cumulat al populației după valoarea venitului (axa verticală) relativ la ponderea cumulată a persoanelor care realizează acele venituri (axa orizontală). Cu cât distanța dintre curba Lorenz și prima bisectoare (care reprezintă cazul egalității veniturilor) este mai mare, cu atât inegalitatea este mai ridicată. În cazul României, analiza curbei Lorenz arată că, în anul 2014, primele 20 la sută dintre gospodăriile

¹²⁸ Extras din Voinea, L. și Monnin, P. – "Inequality Should Matter for Central Banks", Council on Economic Policies, 2017, <https://www.cepweb.org/inequality-should-matter-for-central-banks/>.

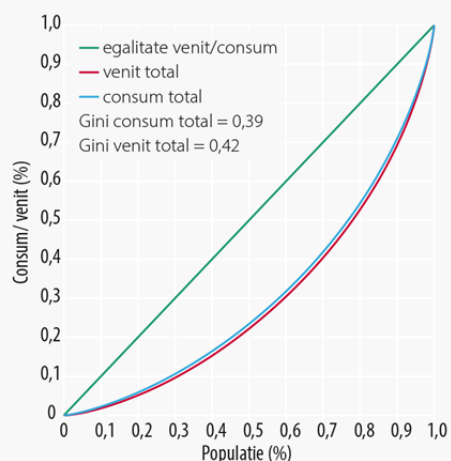
¹²⁹ Demirgüç-Kunt, A. și Levine, R. – "Finance and Inequality", Research Working Papers, 1(1), 2009, pp.1-52.

¹³⁰ Barro, R. J. – "Inequality and Growth in a Panel of Countries", *Journal of Economic Growth*, 5(1), 2000, pp. 5-32.

¹³¹ Domanski, D., Scatigna, M. și Zabai, A. – "Wealth Inequality and Monetary Policy", *BIS Quarterly Review*, martie 2016.

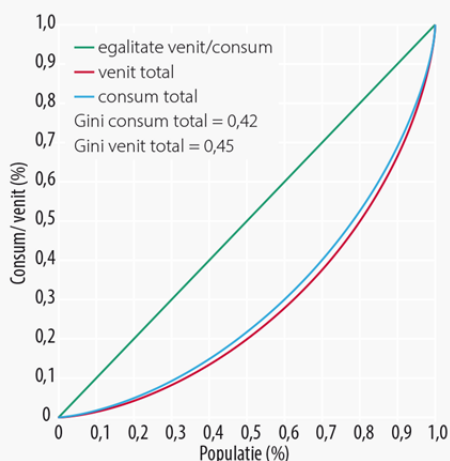
din mediul urban (după venitul realizat) realizau 42 la sută din venitul total și 38 la sută din consumul total (Grafic A), în timp ce în mediul rural, primele 20 la sută dintre gospodăriile realizau 46 la sută din venituri și 42 la sută din consum (Grafic B), indicând o inegalitate mai pronunțată în cazul mediului rural comparativ cu cel urban.

Grafic A. Curba Lorenz pentru inegalitatea consumului (linia roșie) și inegalitatea venitului (linia albastră) – mediul urban, anul 2014

Sursa: INS, calcule BNR

Grafic B. Curba Lorenz pentru inegalitatea consumului (linia roșie) și inegalitatea venitului (linia albastră) – mediul rural, anul 2014

Sursa: INS, calcule BNR

Indicele Gini este un indicator cu valori între 0 și 100 la sută (o valoare apropiată de 100 reprezintă un grad ridicat de inegalitate). Dacă curba Lorenz este reprezentată de funcția $y = L(x)$, atunci indicele Gini poate fi scris ca:

$$Gini = 1 - 2 \int_0^1 L(x) dx$$

Indicele 80/20 reprezintă venitul total cumulat al primelor 20 la sută dintre persoanele cu veniturile cele mai mari raportat la venitul cumulat al primelor 20 la sută dintre persoanele cu veniturile cele mai mici.

Pentru România acești indicatori înregistrau o valoare de 37,4 la sută în cazul indicelui Gini, respectiv de 8,8 la sută în cazul indicatorului 80/20 (date aferente anului 2015), ambele valori situându-se peste media europeană (31 la sută, respectiv 5,5), ceea ce arată un grad mai pronunțat al inegalității relativ la alte țări membre ale UE. Totuși, o serie de indicatori utilizați în literatura de specialitate¹³² relevă faptul că inegalitatea veniturilor în cazul României s-a redus ușor în special în perioada 2005-2008 (Tabel A).

¹³² Joumard, I., Pisu, M. și Bloch, D. (2013); Hoffmann, R. (2004); Voinea, L., și Mihăescu, F. (2009) etc.

Tabel A. Indicatori privind inegalitatea veniturilor

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Relative mean deviation	31	30	30	30	30	29	30	30	30	29
Entropy index	56	49	49	49	49	41	49	49	49	42
Mehran measure	58	56	56	56	56	53	56	56	56	54
Piesch measure	36	34	34	34	34	32	34	34	34	33
Theil index	33	30	30	30	30	26	30	30	30	26

Notă: Valorile în creștere indică un nivel de inegalitate în creștere.

Sursa: calcule BNR, INS – definiția grupei de mijloc

Definiția grupei de mijloc în literatura de specialitate se axează, în principal, pe definirea intervalelor de venit în care se încadrează această categorie de populație (Tabel A). Există și studii care evaluează grupa de mijloc în opoziție cu riscul de sărăcie. Astfel, apartenența la grupa de mijloc este condiționată și de existența unei probabilități reduse de tranziție către o grupă de venit inferioară (Lopez-Calva și Ortiz-Juarez, 2011). Pentru nevoile acestei analize utilizăm definiția grupei de mijloc propusă de Alesina și Perotti (1996), respectiv acele persoane care nu se situează în primele 20 la sută cele mai bogate și nici în primele 40 la sută cele mai sărace.

Tabel B. Definiții ale grupei de mijloc în funcție de venit, folosite în literatura de specialitate

În funcție de diferite percentile ale distribuției veniturilor gospodăriilor

Birdsall, Graham și Pettinato (2000)	$0,75 y_{p50} \leq y_i \leq 1,25 y_{p50}$
Blackburn și Bloom (1985)	$0,60 y_{p50} \leq y_i \leq 2,25 y_{p50}$
Davis și Huston (1992)	$0,50 y_{p50} \leq y_i \leq 1,50 y_{p50}$
Alesina și Perotti (1996)	$p40 \leq y_i \leq p80$
Barro (1999) și Easterly (2001)	$p20 \leq y_i \leq p80$
Partridge (1997)	$p40 \leq y_i \leq p60$
Solimano (2008)	$p20 \leq y_i \leq p90$

În funcție de valori absolute (toate valorile în USD sunt exprimate la paritatea puterii de cumpărare)

Banerjee și Duflo (2008)	2-10 USD pe zi
Kharas (2010)	10-100 USD pe zi
Lopez-Calva și Ortiz-Juarez (2011)	10-50 USD pe zi
Milanovic și Yitzhaki (2002)	12-50 USD pe zi
Ravallion (2010)	2-13 USD pe zi

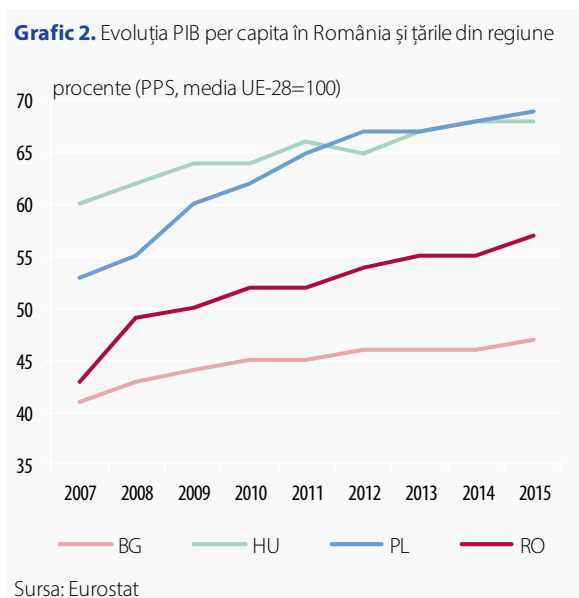
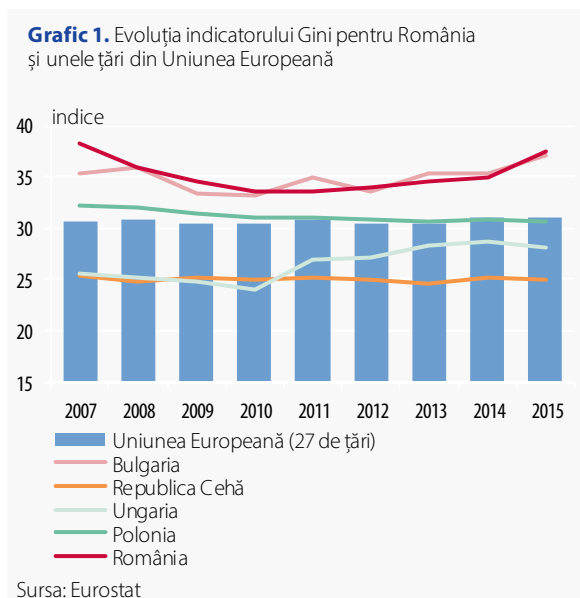
Notă: y_{p50} reprezintă venitul median, $p20$ reprezintă percentila 20 a distribuției veniturilor.

Sursa: Ferreira, F.H.G., Messina, J., Rigolini, J., López-Calva, L.F., Lugo, M.A. și Vakis, R., Economic Mobility and the Rise of the Latin American Middle Class, Washington, DC: World Bank, 2013

În România, reducerea inegalității veniturilor pare să cunoască o inversare de tendință în perioada 2011-2015, conform evoluției indicatorului Gini (Grafic 1). Cu toate acestea, nivelul de trai al populației a cunoscut o îmbunătățire în ultimii ani (Grafic 2). O explicație este faptul că valorile veniturilor au crescut pentru toate categoriile sociale, creșterea inegalității fiind rezultatul majorării într-un ritm mai redus al veniturilor mici comparativ cu veniturile mari. Inegalitatea veniturilor salariale este mai redusă decât cea asociată veniturilor totale și a fost în scădere în ultimii ani pe

fondul creșterilor salariale din sectorul bugetar din perioada 2012-2013 și al majorărilor salariului minim începute în anul 2013.

Analiza în structură identifică două diferențe importante¹³³: (i) inegalitatea veniturilor gospodăriilor din mediul rural este mai pronunțată comparativ cu cea observată în mediul urban (indicatorul Gini pentru gospodăriile din mediul urban era de 42 la sută comparativ cu 45 la sută în mediul rural, în anul 2014), și (ii) inegalitatea în rândul persoanelor cu vârstă de peste 65 de ani este mai redusă comparativ cu cea a celor cu vârstă mai mică de 65 de ani (indicele Gini era de 37 la sută pentru cei cu vârste de peste 65 de ani, comparativ cu 46 la sută în cazul celor cu vârste mai mici de 65 de ani). Principalii factori care au contribuit la această diferențiere a inegalității sunt: (i) polarizarea mai mare a gospodăriilor din mediul rural în contextul migrației interne între mediul urban și mediul rural; (ii) ponderea ridicată a economiei informale (spre exemplu, doar 40 la sută din populația ocupată din mediul rural era salariată în anul 2014) și (iii) migrația în afara țării a populației, în special a celei tinere.

Inegalitatea consumului este mai redusă comparativ cu inegalitatea venitului, iar ecartul dintre indicii Gini aferenți celor doi indicatori economici s-a menținut relativ constant în perioada 2005-2014 (aproximativ de 3 puncte procentuale și, respectiv, de 5 puncte procentuale, dacă analizăm venitul salarial și consumul total). Evoluțiile se mențin și în structură, cu o singură excepție – diferențele dintre inegalitatea venitului și a consumului nu se regăsesc pentru categoria persoanelor cu vârste de peste 65 de ani.

Pe termen lung, îmbătrânirea populației va accentua inegalitatea veniturilor populației. Începând cu anul 2015, populația cu vârsta peste 65 de ani a depășit numeric populația tânără cu vârste cuprinse între 0 și 14 ani. Astfel, rata de dependență a persoanelor vârstnice calculată ca raportul între persoanele cu vârste

¹³³ Pentru analiza în structură, la calcularea indicatorului Gini au fost utilizate datele din *Ancheta bugetelor de familie (ABF, INS)*, disponibile până în anul 2014.

de minimum 60 de ani și persoanele cu vârste cuprinse între 20 și 59 de ani a evoluat de la 29,7 la sută în anul 1990 la 42,7 la sută în 2015, pe fondul tendinței de creștere a numărului de pensionari și de scădere a populației active. Potrivit estimărilor Națiunilor Unite până în anul 2050 populația României se va diminua cu peste 20 la sută, iar vârsta mediană a populației va ajunge la aproximativ 48 de ani. În aceste condiții, îmbătrânirea demografică a populației va afecta piața forței de muncă cu impact asupra cererii de muncă. Scăderea ponderii populației active ar urma să aibă efecte negative asupra creșterii PIB potențial. Un nivel modest de creștere economică afectează în principal persoanele inactive de pe piața forței de muncă precum copiii și pensionarii, conducând în cele din urmă la creșterea inegalității.

Spre deosebire de evoluția inegalității, poziția grupei de mijloc s-a menținut la un nivel relativ constant. Persoanele din grupa de mijloc cumulează în prezent aproximativ 40 la sută din venitul total și realizează 41 la sută din consumul total, respectiv 42 la sută din consumul de bază (în anul 2014), în ultima decadă înregistrându-se o îmbunătățire modică (o creștere cu circa 1 punct procentual atât a venitului, cât și a consumului). Grupa de mijloc este formată, în special, din persoane care locuiesc în mediul urban (64 la sută) și au vârste cuprinse între 35 și 65 de ani (61 la sută, date aferente anului 2014). După nivelul de educație, peste 80 la sută din persoanele încadrate în grupa de mijloc au absolvit studii medii și circa 10 la sută dețin o diplomă de licență. Din punct de vedere al statutului ocupațional, doar 44 la sută dintre acestea sunt salariați, în timp ce aproximativ 45 la sută sunt pensionari (date aferente anului 2014).

Creșterea accesului la finanțare al populației în cazul României este de așteptat să aibă efecte limitate asupra scăderii inegalității venitului, comparativ cu măsurile de natura reformelor structurale, în special a celor privind calitatea educației și reducerea economiei informale. Gradul ridicat de îndatorare, capacitatea scăzută de plată a categoriilor populației cu venituri mici, costul redus al educației, dar și rata mare a abandonului școlar (aproape dublă comparativ cu media UE) sunt argumente în acest sens.

Îmbunătățirea accesului la finanțare al IMM poate contribui la diminuarea inegalităților din economie, prin creșterea ofertei de locuri de muncă. Firmele noi pe piața creditului¹³⁴ au efectuat angajări într-o proporție mai ridicată comparativ cu întreprinderile care nu au avut o astfel de finanțare¹³⁵ (48 la sută, față de 36 la sută, între 2014 și 2015). Mai mult, aceste firme care au accesat credite au angajat și au oferit salarii similare celorlalte firme din sector. Astfel, facilitarea accesului IMM la creditarea instituțiilor de credit și IFN autohtone poate avea efecte benefice asupra reducerii inegalității și dezvoltării durabile a economiei, în timp ce creșterea accesului la creditare al populației trebuie realizată în condiții de prudență, în special pentru categoriile cu venituri mici și cu un grad redus de cunoștințe financiare.

¹³⁴ O firmă este considerată nouă pe piața creditului bancar dacă nu a deținut un asemenea instrument de datorie pe o perioadă de 24 de luni anterior accesării creditului curent.

¹³⁵ Eșantionul de control este format din companii care nu au accesat credite bancare atât pe o perioadă de 24 de luni anterioară anului curent, dar nici în anul de referință sau în cel următor acestuia.

Creșterea accesului la finanțare al IMM poate fi realizată printr-o majorare a numărului și a tipurilor de intermediari financiari, prin reducerea poverilor administrative, dar și printr-o transparență și mediatizare mai ridicată a programelor de finanțare existente. Alte măsuri care pot contribui la creșterea gradului de incluziune financiară al firmelor sunt reprezentate de îndrumarea și susținerea IMM de-a lungul întregului proces de finanțare prin înființarea așa-numitelor *one-stop-shops*, care să poată identifica cele mai bune soluții pentru un IMM, în funcție de mărimea companiei, sectorul de activitate sau scopul pe care acesta îl urmărește.

2. Incluziunea financiară

Gradul de incluziune financiară în România este printre cele mai reduse din Uniunea Europeană și se situează la niveluri scăzute relativ la țările din regiune. Rata de deținere a unui cont bancar în rândul populației adulte¹³⁶ era de 61 la sută în anul 2014, în creștere de la 45 la sută în anul 2011, dar încă mult sub valoarea înregistrată la nivel european (aproximativ 95 la sută, date aferente anului 2014). De asemenea, deși nivelul general de economisire este comparabil cu media țărilor din regiune, utilizarea de produse de economisire la instituții financiare (în special depozite bancare sau polițe de asigurare) este mult mai scăzută. În plus, populația economisește într-un grad redus pentru dezvoltarea unei afaceri sau educație. Adulții din România se împrumută în general mai mult decât persoanele din țările din regiune, dar apelarea la credite de la instituții financiare este similară situației din aceste țări (procentul din populația adultă cu cel puțin un credit era de 12 la sută în anul 2014, comparativ cu 13 la sută în Bulgaria, 19 la sută în Polonia, Tabel 1).

Principalii factori care contribuie la menținerea unui grad scăzut al incluziunii financiare în România sunt: (i) ponderea mare a economiei informale și nivelul scăzut de trai¹³⁷, România având una dintre cele mai ridicate valori ale indicatorului de risc de sărăcie și excluziune socială¹³⁸ (37,3 la sută, comparativ cu media UE-28 de 23,7 la sută în 2015); (ii) gradul redus al educației financiare. Diverse studii arată că o pondere modestă din populația adultă a României deține cunoștințe financiare (22 la sută¹³⁹, acesta fiind cel mai scăzut nivel din Uniunea Europeană, în timp ce media europeană este de 52 la sută). Mai mult, în cazul României, probabilitatea ca o persoană să dețină un cont bancar este de două ori mai ridicată pentru persoanele care au finalizat studiile liceale (conform chestionarului realizat de către Banca Mondială, *Global Findex*, 2014); (iii) lipsa de încredere a populației în sistemul financiar și (iv) calitatea și

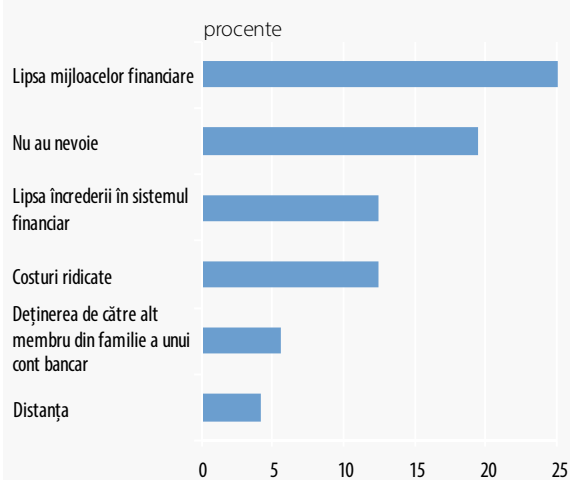
¹³⁶ Există mai multe definiții ale populației adulte: conform FMI (*Financial Access Survey, FAS*), populația adultă este considerată a fi în categoria persoanelor cu vârste cuprinse între 15 și 59 de ani, iar conform Băncii Mondiale (*Global Findex*), populația adultă reprezintă persoanele cu vârste de peste 15 ani.

¹³⁷ Rezultatele sunt similare statisticilor din alte țări. Potrivit lui Demircuc-Kunt și Klapper (2012), nivelul PIB/locuitor explică în proporție de aproximativ 70 la sută variațiile la nivel global privind gradul de deținere a unui cont bancar. Astfel, în economiile cu un PIB per capita mai mare de 15 mii dolari SUA deținerea de conturi bancare este aproape universală. Demircuc-Kunt, A., și Klapper, L.F. – "Measuring Financial Inclusion: The Global Findex Database", World Bank Policy Research Working Paper, 2012.

¹³⁸ Indicatorul măsoară ponderea în total populație a persoanelor aflate în risc de sărăcie sau excluziune socială. Persoanele care fac obiectul acestui indicator sunt cele aflate în cel puțin una dintre următoarele situații: (i) au venituri disponibile inferioare pragului de sărăcie (sub 60 la sută din venitul disponibil median pe adult echivalent); (ii) sunt în stare de deprivare materială severă; și/sau (iii) trăiesc într-o gospodărie cu intensitate foarte redusă a muncii.

¹³⁹ Klapper, L., Lusardi, A. și van Oudheusden, P. – "Financial Literacy Around the World: Insights from the Standard & Poor's Ratings Services Global Financial Literacy", 2015.

Grafic 3. Motivele pentru care nu dețin un cont bancar – România (2014)

Sursa: Banca Mondială, Global Findex

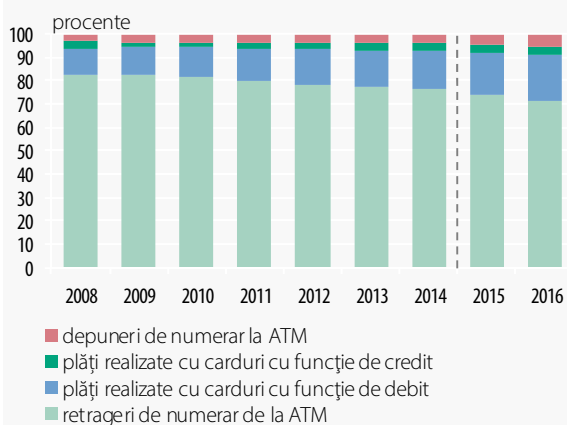
gradul redus de adaptare a ofertei de servicii financiare la nevoile populației, inclusiv pentru cea din zonele rurale, în condițiile în care România are una dintre cele mai ridicate ponderi ale populației care trăiește în mediul rural (46 la sută). Astfel, doar 56 la sută din populația cu vârste de peste 15 ani din mediul rural deține un cont la o instituție financiară (Banca Mondială, *Global Findex*, 2014), Grafic 3.

Analiza pieței cardurilor arată o situație similară. România are una dintre cele mai scăzute rate de utilizare a acestor instrumente de plată din Uniunea Europeană. Valoarea totală a plăților cu cardul la comerțanți, exprimată ca pondere în PIB, a fost de 5 la sută, comparativ cu aproximativ 17 la sută în Uniunea Europeană (date aferente anului 2014). Din punct de vedere al infrastructurii, România are, de asemenea, un grad redus al dezvoltării. Astfel, în

anul 2015, pe teritoriul României se aflau aproximativ 69 de terminale de tip ATM la 100 000 de adulți, față de 70 în Uniunea Europeană și 73 în zona euro. Situația este similară altor țări din regiune (Tabel 1).

Evoluțiile recente indică însă o creștere substanțială atât a numărului cardurilor în circulație, cât și a numărului tranzacțiilor efectuate cu aceste instrumente de plată. Numărul total al cardurilor în circulație în România este în prezent de aproximativ 16 milioane (decembrie 2016), majoritatea reprezentând carduri cu funcție de debit (82 la sută), cel mai probabil legate de plata drepturilor salariale. În perioada decembrie 2008 – decembrie 2016, numărul cardurilor a crescut cu 7 la sută, iar valoarea operațiunilor cu cardul s-a dublat. Cu toate acestea, în anul 2016, preferința pentru numerar rămâne ridicată, însă în ușoară scădere față de 2008, populația optând pentru retragerea de numerar în locul utilizării cardurilor pentru efectuarea plăților (Grafic 4). În anul 2016, au fost retrase de la bancomatele de pe teritoriul României aproximativ 148 miliarde lei (reprezentând 78 la sută din operațiunile cu carduri).

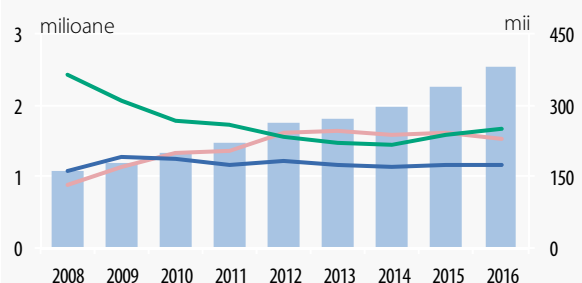
Grafic 4. Structura tranzacțiilor cu cardul

Notă: Începând cu anul 2015 datele se colectează în baza Regulamentului BNR nr. 6/2015, anterior raportarea realizându-se conform Regulamentului BNR nr. 4/2014.

Sursa: BNR

Grafic 5. Numărul de debitori cu credite și/sau carduri de la bănci și IFN

Sursa: BNR, BC

Tabel 1. Dimensiunile incluziunii financiare

	România	Bulgaria	Polonia	Ungaria
Procent din populația adultă care deține un cont bancar (2014)	61	63	78	72
I. Acces la finanțare				
Procent din populația adultă care s-a împrumutat (de la instituții reglementate sau din alte surse) (2014)	46	33	35	31
Procent din populația adultă cu cel puțin un împrumut contractat de la o instituție financiară reglementată (2014)	12	13	19	9
Credite contractate de populație de la bănci comerciale, la 1 000 de adulți (2015)	328	425	797	550
Credite contractate de IMM de la bănci comerciale, la 1 000 de companii nefinanciare (2015)	424	NA	593	361
II. Utilizare de servicii financiare				
Servicii de plată și de transfer de bani				
Număr de carduri de debit la 1 000 de adulți (2015)	1 276	1 833	1 489	1 577
Număr de carduri de credit la 1 000 de adulți (2015)	255	284	297	294
Procent din populația adultă care folosește un card de debit pentru a efectua plăți (2014)	24	35	40	47
Procent din populația adultă care achită facturi de utilități și/sau efectuează plăți online (2014)	12	16	43	22
Procent din populația adultă care a efectuat transferuri de bani (2014)	11	15	13	9
Procent din populația adultă care a primit transferuri de bani (2014)	14	20	11	12
Produse de economisire				
Procent din populația adultă care a economisit (2014)	37	28	47	38
Procent din populația adultă care și-a plasat economiile la o instituție de credit (2014)	13	14	21	19
Procent din populația adultă care a economisit pentru activități de business (2014)	5	6	8	4
Procent din populația adultă care a economisit pentru educație (2014)	5	2	2	2
Număr de depozite (persoane fizice și juridice) la 1 000 de adulți (2015)	1 479*	1 845	2 180	1 110
Număr de deponenți (persoane fizice și juridice) la 1 000 de adulți (2015)	831**	NA	1 073	1 026
Numărul de polițe încheiate cu societățile de asigurare (mii)	14,7	NA	63,4	12,7
Infrastructură				
Număr de ATM-uri la 100 000 de adulți (2015)	69	118	69	57
Număr de terminale POS la 1 000 de adulți (2015)	2 869	6 036	3 115	1 515
Număr de sucursale la 1 000 de adulți (2015)	13	28	24	23

*) calculat pe baza datelor din Chestionarul Băncii Mondiale privind sistemele de plată la 2015

***) calculat pe baza datelor FGDB la iunie 2016, doar pentru persoane fizice

Sursa: Chestionarul FMI privind accesul la finanțare (Financial Acces Survey, FAS, date aferente anului 2015), Chestionarul Băncii Mondiale privind sistemele de plată (Global Payments Systems Survey, GPSS, date aferente anului 2015), Global Findex și The Little Data Book on Financial Inclusion (Banca Mondială, date aferente anului 2014) și Eurostat.

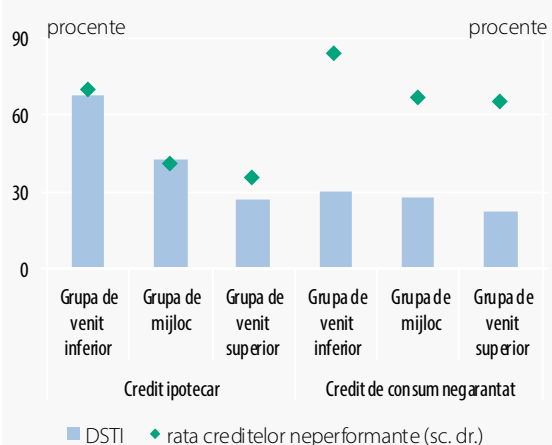
Creșterea incluziunii financiare, înțelesă ca acces la creditare a sectorului populației, trebuie pusă în balanță cu obiectivul de menținere a stabilității financiare. Astfel, o majorare rapidă a creditării populației poate determina o acumulare de vulnerabilități în sistemul financiar deoarece lărgirea accesului la credit al populației, fără acordarea

unei atenții sporite indicatorilor prudențiali, poate duce la o creștere a îndatorării acelei părți a populației care nu are o înțelegere bună a riscurilor pe care creditarea le presupune. De exemplu, în ultima perioadă s-a observat o dinamică accelerată a creditării provenind de la IFN, în unele cazuri finanțarea fiind acordată la rate ale dobânzii foarte ridicate, ceea ce ridică unele semne de întrebare cu privire la existența unei balanțe adecvate între incluziunea financiară și caracterul etic al modului în care s-a realizat această incluziune. BNR monitorizează atent evoluțiile riscurilor dinspre creditarea populației și evaluează periodic necesitatea recalibrării instrumentelor macroprudențiale și analizează oportunitatea introducerii unor plafoane privind ratele de dobândă, așa cum se practică în numeroase țări europene.

Accesul la creditare al populației a fost amplu în ultimul deceniu, dar a cunoscut schimbări importante în structură. Astfel, numărul persoanelor cu credite de la instituțiile de credit și IFN se ridică în prezent la aproximativ 4,4 milioane persoane (reprezentând peste 20 la sută din total populație sau aproximativ jumătate din populația activă), similar nivelului de la sfârșitul anului 2008.

După tipul de credit, în perioada analizată (2008-2016) se disting următoarele evoluții importante (Grafic 5): (i) numărul de debitori cu credite ipotecare a crescut semnificativ (de la aproximativ 164 de mii la peste 383 de mii), în special ca urmare a programului „Prima casă”, iar (ii) numărul debitorilor cu un card de credit sau cu *overdraft* a urcat de la sub 1 milion de persoane la peste 1,5 milioane persoane, în timp ce (iii) numărul de debitori care nu dețineau și alte produse financiare, precum carduri, s-a redus cu o treime (la 1,66 milioane), pe fondul ajustărilor bilanțiere realizate de către instituțiile de credit în ultimii ani în vederea reducerii expunerilor neperformante.

Grafic 6. Gradul de îndatorare (DSTI) și rata creditelor neperformante după grupa de venit și tipul de credit (decembrie 2016)

Sursa: BNR, BC, MFP

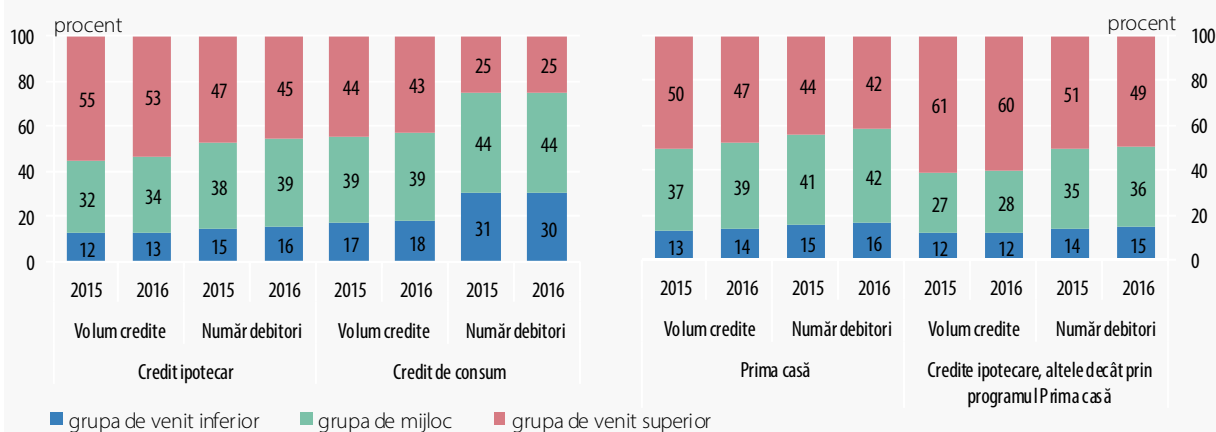
Creditul ipotecar este un produs mai puțin accesibil pentru debitorii cu venituri scăzute, spre deosebire de creditul de consum negarantat (15 la sută dintre debitorii cu credit ipotecar sunt din grupa cu cele mai mici venituri și cumulează 12 la sută din volumul de credit ipotecar, comparativ cu 30 la sută dintre persoanele cu venituri mici și care dețin 18 la sută din volumul de credit de consum negarantat cu ipotecă, decembrie 2016, Grafic 7). Programul „Prima casă” a avut o contribuție importantă la creșterea accesului la finanțare și doar într-o mică măsură la scăderea inegalității. De creditarea prin acest program au beneficiat într-o proporție majoritară cei care fac parte din grupa de mijloc și cei din grupa cu venituri ridicate (Grafic 7). Populația cu venituri reduse s-a finanțat moderat prin acest proiect guvernamental (13 la sută din volumul creditului total acordat prin

programul „Prima casă”, respectiv 15 la sută din numărul total de clienți).

Apelarea la creditul de consum poate avea ca efect reducerea temporară a inegalității consumului prin accesarea de resurse financiare pentru satisfacerea nevoilor curente,

dar acest lucru se face în detrimentul economisirii și prin creșterea obligațiilor financiare, cu consecințe negative asupra avuției nete (și pentru că valoarea bunului achiziționat prin creditul de consum se reduce semnificativ mai repede comparativ cu valoarea datoriei create pe acest canal).

Grafic 7. Structura creditelor acordate populației după grupa de venit și tipul creditului

Notă: Grupele de venit inferior/superior au fost stabilite pe baza distribuției veniturilor salariale ale persoanelor fizice, reprezentând primele 40 la sută, respectiv ultimele 20 la sută dintre persoanele fizice după venitul salarial.

Sursa: BNR, BC, MFP

Persoanele cu venituri scăzute au un risc de credit însemnat. Gradul de îndatorare a debitorilor cu venituri mici având credite ipotecare este semnificativ peste nivelul aferent celorlalte grupe de venit (68 la sută, față de 43 la sută pentru grupa mijlocie și 27 la sută pentru grupa de venit superior, decembrie 2016), ecartul fiind mai puțin evident în cazul creditării de consum, datorită unui regim prudențial mai strict introdus de Regulamentul BNR nr. 17/2012 privind unele condiții de creditare (pentru creditele ipotecare neexistând cerințe explicite privind gradul maxim de îndatorare). Acest lucru s-a reflectat și în comportamentul la plată al debitorilor. Rata creditelor neperformante este de până la două ori mai mare în cazul debitorilor cu venituri mici comparativ cu rata aferentă celor din grupa de mijloc (Grafic 6), debitorii din prima categorie punând presiune asupra calității bilanțurilor bancare și implicit asupra stabilității financiare. Această concluzie este încă un argument pentru necesitatea reducerii inegalității printr-un mix adecvat de politici publice, în care cele promovate de autoritățile guvernamentale să primeze. Acceptarea unui grad de îndatorare mai mare decât cel care ar fi adecvat conform standardelor prudențiale pentru debitorii cu venituri mici ar îmbunătăți în prima fază incluziunea financiară, dar experiența a arătat că pe termen mediu acești debitori vor suferi, putând ajunge inclusiv în situația de a pierde bunul imobiliar achiziționat prin credit.

3. Politici privind creșterea gradului de incluziune și educație financiară

Incluziunea financiară constituie o preocupare tot mai importantă la nivelul statelor. În acest context, printre prioritățile stabilite de G20 pentru perioada următoare se află

și conturarea unui cadru privind procesul de incluziune financiară în contextul digitalizării serviciilor financiare.

BNR urmărește cu atenție evoluția incluziunii financiare și a inițiat unele măsuri pentru îmbunătățirea pe baze sustenabile a acestui fenomen, în principal prin ameliorarea accesului la servicii financiare, cu precădere la servicii de bază în mod nediscriminatoriu și în condiții acceptabile de preț. Acest obiectiv este în completarea atribuțiilor privind promovarea unor sisteme de plăți și instrumente de plată sigure și eficiente. Astfel, înlesnirea accesului la servicii de plăți ar putea contribui la creșterea economică, inclusiv prin îmbunătățirea ratei de economisire și de investiție, respectiv a gradului de educație financiară.

În această direcție se înscrie și inițiativa la nivel european privind accesul la conturile de plăți cu servicii de bază (Directiva UE 2014/92 a Parlamentului European și a Consiliului din 23 iulie 2014 privind comparabilitatea comisioanelor aferente conturilor de plăți, schimbarea conturilor de plăți și accesul la conturile de plăți cu servicii de bază). Directiva are în vedere asigurarea armonizării și creșterii gradului de flexibilitate în accesarea de servicii financiare la nivelul UE. Obiective principale pe care le urmărește sunt extrem de relevante din perspectiva îmbunătățirii incluziunii financiare: (i) înlesnirea accesului la conturi de plăți de bază; (ii) transparența și comparabilitatea comisioanelor aferente conturilor la instituții financiare și (iii) posibilitatea de a schimba cu ușurință conturile între instituții. Directiva dorește să standardizeze la nivelul statelor membre UE terminologia și forma contractelor necesare pentru deschiderea unui cont curent simplu și să creeze un șablon de prezentare a principalelor servicii bancare. ABE a elaborat un ghid privind standardele tehnice de implementare a prevederilor acestei directive. La nivelul României directiva urmează a fi transpusă în legislația națională de către ANPC, existând în acest sens un proiect de ordonanță de urgență care a fost subiectul mai multor dezbateri.

Creșterea gradului de incluziune financiară trebuie corelată cu o mai bună educație financiară a populației. BNR este implicată activ în îmbunătățirea nivelului educației financiare, prin derularea de programe diverse care se adresează atât școlărilor, cât și mediului universitar, celui din cercetare, precum și publicului larg. În anul 2012 a fost semnat un protocol pe o durată de 4 ani cu Ministerul Educației Naționale, cu scopul de a pune bazele unui proiect național de educare financiar-bancară a tinerilor.